

ERGENLİKTE TOPLUMSAL UYUM SORUNLARI

Müjdat AVCI*

Özet: İnsan yaşamının önemli dönemlerinden biri olan ergenlik çağı, genç açısından birçok sorunun da yaşandığı bir dönemdir. Biyolojik, psikolojik değişme ve gelişmeler sonucunda ortaya çıkan sorunlara, aile, okul ve arkadaş çevresinde yaşanan toplumsal sorunların da eklenmesi, ergenlik çağını sıkıntılı bir dönem haline getirmektedir.

Sağlıklı ilişkiler sisteminin yer aldığı bir toplumun oluşabilmesi ve ergenlik çağında yaşanan sıkıntıların “döneme özgü geçici sorunlar” olarak kalabilmesi için, bu sorunların gence en az zarar verebilecek şekilde başta aile olmak üzere, toplumsal çevrenin desteğiyle çözülmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada gençlerin toplumsal uyumlarına etki eden faktörlerin neler olduğu belirlenerek çözüm yolları önerilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik, Uyum, Uyumsuzluk, Aile, Eğitim

I. Giriş

Toplum halinde yaşayan insanın, diğer insanlarla ortak özelliklerini bir kenara bıraktığımız zaman, kendine özgü özellikleriyle toplumdaki (hatta evrendeki) biricikliği ortaya çıkar. Bu biriciklikten dolayı, başkalarıyla aynı kültürel ortam içinde yaşasa bile diğerlerinden farklı gelişim özellikleri gösterir. Biyolojik, psikolojik ve toplumsal gelişim sürecinde karşılaştığı sorunlara ise deneyimleri ve bireysel özellikleri çerçevesinde çözümler üretir. Çoğu insanın gelişim sürecinde en fazla sorun yaşadığı dönemin ergenlik dönemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yetişkin bir birey olma sürecinde, bazıları ergenlik dönemini daha az sorunla ya da sorunsuz geçirirken, bazıları ise fizyolojik ve sosyo-psikolojik açılardan sıkıntılı bir şekilde geçirebilmektedir.

Günümüzde, özellikle sosyo-ekonomik ve teknolojik etmenlerin (televizyon, internet vb.) gençleri olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı bahsedilen etmenlerin neler olduğunu ve gençlerde ne gibi sorunlara yol açtığını tespit etmek ve bazı önerilerde bulunmaktır. Bu bağlamda ilk olarak ergenlik kavramı, ardından da biyolojik, psikolojik ve toplumsal gelişme ve değişimler, daha sonra uyum, uyumsuzluk ve toplumsal uyum kavramları hakkında bilgi verilmiş, son olarak da toplumsal uyuma etki eden nedenler açıklanmaya çalışılmıştır.

A. Ergen ve Ergenlik Kavramı

İnsan yaşamı, dişi üreme hücresi ve erkek üreme hücresinden gelen 23'er kromozomun birleşip 46 kromozomlu tek bir hücrenin oluşumu ile başlar. Bu başlangıçla insan, ilk olarak biyolojik çevreye sahip olur. İlerleyen günlerde

---

* Arş.Gör., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD

buna psikolojik ve toplumsal çevre de eklenir. İnsan yaşamını kuşatan bu üç yapı, daha başlangıçtan itibaren insanı etkilemeye ve kişilik yapısını belirlemeye başlar. İnsanın yaşamı boyunca uyumlu, normal ya da sağlıklı bir ömür geçirmesi, bu üç yapının birbirleriyle dengeli bir etkileşim içinde olmalarıyla ilgilidir. Çünkü herhangi birindeki bir dengesizlik diğerlerini de etkileyip birey açısından bir uyumsuzluğa (maladjusted) neden olabilir.

İnsan yaşamında her dönemin ayrı bir önemi vardır. Ancak biyolojik, psikolojik ve toplumsal açıdan hızlı ve önemli değişmelerin olduğu süreç kuşkusuz ergenlik dönemidir. Vücutta boy ve ağırlık artışı ile yapı ve işleyişlerin olgunlaşmasının yanında, inişli çıkışlı duygulanımlar, bozulan ilişkiler, çevreden kolay etkilenme, toplumda bir rol sahibi olmaya çabalama gibi özelliklerin görüldüğü bu sürecin bireyin kişiliğinin oluşumundaki önemli bir dönem olduğu söylenebilir.

“Ergen sözcüğü Batı literatüründeki ‘adolescent’ [kelimesinin] karşılığı olarak kullanılmıştır. Latince büyüme, olgunlaşmak anlamında kullanılan ‘adolescere’ fiilinin kökünden gelmekte olan bu sözcük, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir; günümüzde, bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilmektedir.”¹

Literatürde ergenlikle ilgili farklı kriterleri göz önüne alarak yapılan tanımlara rastlanmaktadır. Örneğin, Lindgren ve Byrne, iki dönem arasını dikkate alarak ergenliği, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki gelişim dönemi ya da aşaması², Erikson, değişik toplum ve kültürlerde herkesin farklı bir biçimde gelişim gösterdiği bir süreç³, Adams ise, çocuğun ailesinin gözetim ve korumasının güvenliğine daha az gereksinim duymaya başladığı, fizyolojik ve hormonal gelişimin yetişkin düzeyine yaklaştığı ve fizyolojik olgunluğun çocuğu toplumda sorumluluk yüklenme yönünde zorladığı bir dönem⁴ olarak tanımlamaktadırlar. Yörükoğlu bu dönemin 12–21 yaş dilimlerini kapsadığını söylerken⁵, Birleşmiş Milletler örgütü ise 12–25 yaş dilimleri arasında yer aldığını kabul etmektedir.⁶ Sonuç olarak, insan doğası açısından biyo-psişik ve toplumsal bir süreci ya da gelişimi ifade eden “ergenlik”, farklı coğrafya ve sosyo-ekonomik yapılarda, farklı yaş dönemlerinde başlayıp biten ve neredeyse bireyin tüm gelişimsel özelliklerini içeren bir süreç olarak belirtilebilir.

¹ YAVUZER, Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, 16. Basım, İstanbul, 1998, s. 277.

² LINDGREN, Henry C. - BYRNE, Donn, **Psychology: Human Behavior**, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1961, s. 53.

³ ADAMS, James F., **Ergenliği Anlamak**, (Y.H.: Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 75 içinde: Gallatin, Judith, Ergenlik Kuramları, (Çev.: Nermin Çelen).

⁴ A.g.e., s. 16 içinde: Adams, James F., Ergenliği Anlamak, (Çev.: Ali Dönmez).

⁵ YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Gençlik Çağı**, Özgür Yayıncılık, 7. Basım, İstanbul, 1990, s. 13.

⁶ KULAKSIZOĞLU, Adnan, **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 2000, s. 33.

1. Ergenlikte Biyo-Fiziksel Gelişim

Ergen kelimesi ‘bir yetişkin olma durumu’ anlamına gelmektedir. Ergenlik dönemindeki fiziksel değişimler sırasında her birey, yetişkin cinsel fonksiyonlarına ve şekline sahip olurlar.⁷ Ancak bu süreç yani biyo-fiziksel değişme ve gelişmeler, kız ve erkek çocuklarda aynı zamanda ve aynı hızda olmaz. “Kızlar erkeklerden 1–2 yıl önce ergenliğe girer, büyüme ve cinsel olgunlaşmalarını 1–2 yıl erken tamamlarlar.”⁸ Kızlarda adet kanaması erkeklerde ise erkek üreme organı ve er bezlerinin (testisler) erkek üreme hücresi (sperm) üretmeye başladığı⁹ birincil cinsel değişiklikleri ikincil cinsel değişiklikler olarak ifade edilen bedensel değişiklikler takip eder; her iki cinste boy uzamasının yanı sıra, bedensel biçimler birbirinden iyice ayrılır. Genç kızlarda gövde, özellikle kalça ve karnın genişlemesi ile kol ve bacaklardan daha fazla gelişir. Genç erkeklerde, gövde göğüs kısmında genişler ve kol ile bacaklar daha güçlü kaslarla bağıntılı olarak daha üstün bir gelişme edinirler.¹⁰ Ayrıca sesin kalınlaşması, yüzde sivilcelerin artması, ter bezlerinin çalışmasının artması, erkek çocuklarda yüzde bıyık ve sakalın belirginleşmeye başlaması ve gırtlakta kıkırdaklaşmanın olması gibi değişiklikler de ikincil cinsel değişiklikler olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹ Ergenliğin başlamasıyla beraber genellikle gençleri hazırlıksız yakalayan bu biyo-fizyolojik değişimlerin bazı psikolojik sıkıntılara yol açmaması için onları bu konularda bilgilendirmek yararlı olabilir. Diğer taraftan bazı ergenlerde bu süreç daha geç başlayabilmektedir. Bu durumda gençleri, bireysel farkların varlığı ve gelişme ve değişimlerin herkeste değişik düzeylerde olabileceği konularında bilgilendirmek de onların kaygılarını azaltmada önemli olabilir.

2. Ergenlikte Zihinsel Gelişim

Ergenlik döneminde genç, somut düşünmeden soyut düşünmeye ulaşır. Bunun sonucunda ergenin dış dünyayı algılaması değişikliğe uğrar, genç, olayları daha çok sorgulamaya ve farklı açılardan bakmaya başlar; kendisi ve dünya hakkında daha fazla düşünür, tartışmacı, idealist ve eleştirci olur.

Çocuk eylem çerçevesinde sınırlı olmasına karşılık, ergen zihninde birçok seçeneği gözden geçirip inceleyebilir, kuramlar biçimlendirebilir ve düşsel dünyaları kavrayabilir. Gerçek ya da olası toplumsal sistemlerin çeşitliliği konusuna ilgisinin artması sonucu kendi standartlarına eleştirci bir tavır takınarak kendisine ve üyesi olduğu çeşitli grupların görüşlerine tarafsız bir gözle bakmaya başlar. Toplumun gelenek ve göreneklerine, kurallarına karşı tutumu değişir; bunların değişmez olduklarını düşünen çocuğun tersine genç,

⁷ LİNDGREN - BYRNE, a.g.e., s. 56.

⁸ YÖRÜKOĞLU, *Gençlik Çağı*, s. 33.

⁹ KULAKSIZOĞLU, a.g.e., s. 46, 47.

¹⁰ CORMAN, Louis, *Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi*, (Çev: H. Portakal), Cem Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1996, s. 75.

¹¹ KULAKSIZOĞLU, a.g.e., s. 47, 48.

bunların yetişkinler tarafından karşılaştırıldıklarını ve değişik gruplara göre farklılıklar gösterebileceklerini kavrar.¹² Kısacası, gencin yaşadığı sorunlar karşısında neden-sonuç ilişkisini kurabilmek için olası tüm değişkenleri göz önüne alıp bunlardan birini sıarken diğerlerini dışarıda bırakabilmesi bu dönemin önemli bir özelliği olarak ifade edilebilir.

3. Ergenlikte Duygusal Gelişim

İlk psiko-sosyal ilişki ve uyumların anne-baba ve yakın çevreyle girilen ilişkilerle başladığını belirten Adasal, büyüdükçe ve dış dünyadaki temaslar genişledikçe, yeni uyum metotlarının bireye yol göstereceğini, dolayısıyla, her yeni çevreye girişin, yeni insanlar veya olaylarla karşılaşmanın psikolojik ve toplumsal yaşamda bir reaksiyon yaratacağını ve bütün bunlara karşı gerekli uyumların ortaya çıkacağını söylemektedir.¹³ Dolayısıyla, gencin toplumda diğer insanlarla geliştireceği ilişkilerin tarzı yaşamının ilk yıllarında edindiği öğrenmelere bağlıdır. Bu açıdan sevgi ve saygının bireyler arası iletişimde söz konusu olduğu aile ortamında büyüyen çocuk, dış dünyaya açıldığında bu ilişki boyutunu diğer insanlara da yansıtabilecektir.

Diğer taraftan bu dönemde çevre ile olan bütün ilişkiler duygu dünyası üzerine kuruludur. Ergen kolay inanır, kolay bağlanır, çabuk sever, kolay kopar. Bu duygusallık içinde kendisini her konuda yeterli görmeye başlar. Bir yandan yetişkinliğe özlem duyar bir yandan da onlar gibi düşünebileceğine inanır. Yetersizliğinden ve güçsüzlüğünden huzursuz olur. Geçmişle ve çocuklukla ilgili bütün bağlantıları ve anıları söküp atmak ister. Toplum içerisinde kendisini kabul ettirmek, öne çıkmak, tanınmak isterken aileden ve onların baskısından da kurtulmak ister. Giyinişine, konuşmalarına, eve geliş-gidiş saatlerine, zevklerine ve isteklerine karışılmasından hoşlanmaz. Kendisine verilen sorumluluktan kaçarken, bir yandan da yeni sorumluluklar yüklenmek ister.¹⁴ Ancak ergenin duygu ve davranışlarındaki bu iniş çıkışların yanında pek çok olumlu gelişme de gözlenir; gencin düşünme yeteneğinde önemli bir gelişme olur. Soyut kavramları daha iyi anlar ve kullanır. İlgi alanları genişler, ilerde seçeceği meslekle ilgili konulara eğilir. Yeteneklerinden bir kısmı ön plana çıkar, kendini ve başkalarını gözlemleme yeteneğinin yanında bir şeyler yapma, başarılı olma ve kendini kanıtlama eğilimi de güçlenir.

---

¹² YAVUZER, **Çocuk Psikolojisi**, s. 283.

¹³ ADASAL, Rasim, **Modern Normal ve Medikal Psikoloji**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, Ankara, 1973, s. 88.

¹⁴ KÖKNEL, Özcan, **Türk Toplumunda Bugünün Gençliği**, Bozak Matbaası, İstanbul, 1970, s. 30.

4. Ergenlikte Toplumsal Gelişim

a. Ahlaki Gelişim

Her toplumda “doğru, yanlış”, “iyi, kötü” gibi birlikte yaşamanın gereği olarak diğerleriyle paylaşılmak durumunda olan kurallar söz konusudur. Hangi davranışın iyi hangisinin kötü olduğu konusunda kişiden kişiye, toplumdan topluma ve hatta zamandan zamana farklı bakış açıları olsa da toplumda değişmeyen ahlak ilkeleri olduğu konusunda ortak bir görüş de savunulagelmıştır. Bu açıdan ahlak kuralları, bir toplumda yaşayan bireylerin, nerede, nasıl davranacaklarını belirleyen, o toplumdaki adalet ve eşitlik gibi toplumsal düzeni sağlama işlevini gören temel kavramlarla çelişmeyen ortak değerleri ifade eden kurallardır.

Gerek bireyin gerekse de toplumdaki diğer insanların mutluluğu bu kurallara uygun davranış sergilemelerine bağlıdır.¹⁵ Bu da bireylerin, “belirli davranışları ‘doğru’ ya da ‘yanlış’ olarak değerlendirmelerine rehberlik eden ve kendi eylemlerini yönetmelerini sağlayan ilkeleri kazanmaları süreci”¹⁶ olarak ifade edebileceğimiz ahlaki gelişim (moral development) sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmeleriyle mümkün olabilir.

Ahlaki gelişim, bireyin sahip olduğu değerler sisteminin oluşmasını ifade eden bir dönemdir. Bu dönemi Freud, insan kişiliğinin üç temel birimi olarak düşündüğü id (alt benlik), ego (benlik) ve süpereo (üst benlik) ilişkisinden kaynaklanan duygusal-güdüsel bir süreç olarak açıklamaktadır. Ona göre, ego ve süpereo kişiliğin temel sistemi olan id’den ayrılaşarak gelişir. İd, bütün isteklerinin anında yerine getirilmesini beklerken ego tarafından denetim altında tutulmaya çalışılır. Süpereo ise, geleneksel değerlerin temsilcisi, kişiliğin ahlaki yönü ve üçüncü ve en son gelişen sistemidir.¹⁷ Diğer taraftan Piaget, bu dönemi ahlaki yargıların bilişsel süreçle paralel geliştiği bir inşa süreci olarak değerlendirirken,¹⁸ Kohlberg ise, evrensel ahlaki ilkelerin keşif süreci diye belirttiği ve her biri kendi içinde iki alt gruba ayrılan, gelenek-öncesi düzey (preconventional level), geleneksel düzey (conventional level) ve gelenek-sonrası düzey (postconventional level) olarak adlandırdığı üç temel devreyle açıklamaktadır.¹⁹ Sonuç olarak, gençlerin toplumsal değerleri kazanma (ahlaki gelişim) süreci hem kişisel hem de toplumsal özelliklerden etkilenen bir dönem olarak ifade edilebilir.

¹⁵ BİNBAŞIOĞLU, Cavit, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, 7. Basım, Ankara, 1990, s. 187.

¹⁶ ONUR, Bekir, **Gelişim Psikolojisi**, İmge Kitabevi, 3. Basım, Ankara, 1995, s. 136.

¹⁷ ENGLE, T. L., **Psychology**, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1957, s. 44-45.

¹⁸ AUSUBEL, David P., **Theory and Problems of Adolescent Development**, Grune & Stratton, Inc., New York, 1954, s. 251-252.

¹⁹ BARON, Robert A. - BYRNE, Donn, **Exploring Social Psychology**, Allyn and Bacon Inc., Boston, 1979, s. 170, 171.

b. Kimlik Krizi

Ergen için çocuk kimliğinden yetişkin kimliğine geçmek -tüm gençlere genellenemese de- kimlik krizi (identity crisis) olarak adlandırılan bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu süreçte genç, “içinde bulunduğu ailede, çevrede, grupta, toplumda, amacını, beklentisini, duygularını, düşüncelerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını belirlemeye ve saptamaya çalışır. Kim olduğunu, ne olacağını, ne yapacağını, kimlere, nelere inanacağını, türlü konular ve sorunlar karşısında ne düşünüp nasıl davranacağını arar.”²⁰ Bu sorulara cevap vermenin kolay olmadığını belirten Geçtan, ailenin ve toplumun bireyin kendi ile ilgili olumlu bir özümge geliştirmesi için gerekli koşulları sağlamış olmaları gerektiğini söylemektedir.²¹ Dolayısıyla genç, tutum ve davranışlarını örnek alacağı yani özdeşim (empathy) kuracağı bireylere gereksinim duyduğundan genelde anne ya da baba örnek alınır. Erkek ergen baba ile kız ergen ise anne ile özdeşim kurmaya çalışır.

Kimlik arayışı ergenlik döneminin doğal bir sürecidir. Ergen, bir yandan toplumsal değerlerle bütünleşip toplum tarafından kabul görmek isterken, diğer yandan da kendini diğerlerinden ayrı bir varlık, bir birey olarak topluma kabul ettirmek istemektedir. Bu süreçte özellikle aile ve okul çevresinin ergene hoşgörülü yaklaşması onun bireyleşmesi açısından önemli olabilir. Aile ve okulu tarafından hoşgörü ile karşılanmayan ergenler, ailenin ve toplumun değer yargılarına karşı bir tepkisellik geliştirerek uyumsuz davranışlar içine girip gerek ailesi ve gerekse de toplum için sorunlu gençler haline gelebilirler.

c. Kuşak Çatışması

Günümüzde, özellikle bilim ve teknoloji alanında meydana gelen hızlı gelişme ve değişimler “eski değer yargılarının ve yaşam anlayışının değişmesini zorunlu”²² kılmakta ve kuşaklar arasında, “yaşanılan ortak çevreye aynı oranda uyum sağlama” konusunda sorunlar yaratmaktadır.

Eski kuşaklar, yeniliklere uymakta güçlük çekerken geleneklere ve eski yaşam anlayışına sınıksız tutunmakta ve çocuklarını da kendilerinin uzantısı ve birer kopyası gibi görmek eğiliminde olduklarından gençlerdeki başkallığı yadırgamaktadırlar. Oysa yeniliğe açık olan gençler hızlı değişimlere ayak uydurmada daha başarılı olmaktadır. Ancak bu gelişme döneminin gereği olarak başkaldırmaya ve bağımsız olmaya çabaladıkları için eski kuşağın tüm değerlerini yadsımaktadırlar.²³ İki kuşağın farklı dönemlerde toplumsallaşması, büyümeye bağlı olarak yeni olanaklar edinen ergenin kendini yetişkin olarak kabul ettirme çabası, ergenin yeni statülerine anne ve babasının uyum güçlüğü

²⁰ KÖKNEL, Özcan, **İnsanı Anlamak**, Altın Kitaplar Yayınevi, 6. Basım, İstanbul, 1997, s. 265.

²¹ GEÇTAN, Engin, **Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 46, Ankara, 1974, s. 98.

²² YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayıncılık, 19. Basım, İstanbul, 1994, s. 390.

²³ A.g.e., s. 390.

çekmesi ve kuşaklar arasındaki eğitimsel farklılıklar gibi nedenler ergenle yetişkinler arasında düşünce, inanç ve eylem bakımından farklılıklar olmasına,²⁴ dolayısıyla kuşak çatışması (generation conflict) olarak ifade edilen durumun doğmasına neden olmaktadır.

Değişen ve gelişen teknoloji beraberinde kendine özgü değerleri ve ilişkileri yaratmaktadır, yaratılan bu değerlere henüz tam anlamıyla kişiliği oturmamış ve bir arayış içinde olan, psikolojik ve fizyolojik açıdan bireysel enerji düzeyi yüksek genç kuşak daha kolay uyum sağlamaktadır. Eski kuşak ise, psikolojik ve fizyolojik enerji düzeyinin düşük olmasından dolayı sahip olduğu değerleri değiştirmeye çekinmekte ve yıllarca verdiği mücadeleler sonucu elde ettiklerini kaybetme korkusundan dolayı tutucu bir tavır içine girmektedir. Bu noktada ise genç kuşakla eski kuşak arasında yaşamı anlama ve pratiğe dökme konusunda bir çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir. Yetişkinler, varolan şartlar çerçevesinde genç kuşakları anlama konusunda biraz daha hoşgörülü olabilir ve toplumdaki değişimin ve gelişimin yanında, gençlerdeki değişme ve gelişmelerin doğal bir süreç olduğunu kabul edebilirlerse, kuşaklar arasındaki çatışmaların azaltılabilmesi mümkün olabilecektir.

B. Ergenlikte Uyum ve Uyumsuzluk Davranışı

1. Ergenlikte Uyum

Uyum (adjustment), genelde bireyin hem kendisi ve hem de çevresi ile iyi ilişkiler kurabilmesi ve bu ilişkileri sürdürebilme derecesi olarak tanımlanabilir.²⁵ Bu bağlamda uyum dinamik bir süreçtir ve bireyin çevresinde yer alan değişikliklere karşı geliştirdiği tepkilerle sağlanır.²⁶ Ancak uyum, sadece toplumsal çevrenin beklentilerine uygun tutum ve davranış geliştirme şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü bireyin birbiriyle iç içe geçmiş devamlı etkileşim halinde bulunan biyolojik, psikolojik ve toplumsal bir yaşamı vardır. Bireyin yaşamı tüm bunların düzenli bir ilişkiler sistemi içerisinde bir araya gelmesi ile oluşmaktadır. Bunlar arasındaki düzenli işleyiş uyum olarak ifade edilebilir.

Başaran'a göre, iyi uyumun üç ögesi vardır. Birincisi, bireyin kendine amaçlar bulmada, çözümler seçmede ve başarı derecesini kestirmede, gerçek bilgileri kullanması yani gerçekçilik, ikincisi, olası tehlikeler ve sorunlarla olumlu bir savaşımlı kabullenme, yani yüklenme, üçüncüsü ise, kendine güven, kendine saygı, ülkülü olma, ilgi duyma, usa vurma, anlama gibi özelliklerden oluşan kendini kabullenmedir.²⁷ Bu üç ögeyi yaşamında sergileyebilen birey

²⁴ YAVUZER, **Çocuk Psikolojisi**, s. 311, 312.

²⁵ YAVUZER, Haluk, **Çocuk ve Suç**, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 1996, s. 183.

²⁶ GEÇTAN, Engin, **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 1994, s. 14.

²⁷ BAŞARAN, İ. Ethem, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994, s. 202, 203.

yaşamı içerisinde başarısızlıklarla karşılaşsa bile kendine olan güvenini yitirmediği gibi herhangi bir şekilde uyumsuzluk davranışı da göstermeyecektir.

Özgür bir aile ortamında, kendilerine deneyim fırsatı tanınan, yeterince sevgi ve güven duygusu içinde büyüyen çocukların ergenlik döneminde başarılı olmaları için gerekli ortam hazırlanmış demektir. Bu nedenle anne ve babaların öncelikle çocuklarını tanımaları, onların ilgi ve yeteneklerini bilmeleri, onları özerk (otonom) kılmak üzere fırsat hazırlamaları, nihayet onların sorunlarına arkadaşça kuracakları diyalog yardımıyla eğilmeleri, ergenlik döneminin kolayca aşılmasında yardımcı olacak etkenlerdir.²⁸ Sağlıklı bir uyum sürecinin gerçekleşmesi gencin yeteneklerinin gelişebileceği bir aile ortamı ile mümkündür. Aile, gencin kendisini ifade edebilmesine olanak verdiği ölçüde genç, diğer insanlarla ve toplumsal değerlerle olumlu bir bütünleşmeyi gerçekleştirebilir ve böylece toplumun kendisinden beklediği davranışları da sergileyebilir.

2. Ergenlikte Uyumsuzluk

Farklı gruplara uyum gösterebilme, toplumca istenen tutum ve davranışları sergileyebilme ve toplumda kurulan ilişkilerden yeterince doyum sağlayabilme gibi ölçütler, çocuğun ya da gencin toplumsal uyum düzeyini anlamada yardımcı olabilir. Dolayısıyla aile içerisinde çocukların kendilerini özdeşleştirecekleri modeller zayıf ve yetersizse, ev dışındaki toplumsal uyumları ciddi bir biçimde engellenebilir.²⁹ Gelişme dönemlerinin getirdiği doğal zorluklara, yakın çevrenin olumsuz etkileri katıldığında, çocukta bunlara tepki olarak çoğunlukla duygusal düzeyde bozukluklar görülebilir. Bu olumsuz tepkilere ise 'uyum ve davranış bozuklukları' denir.³⁰ Yavuzer bunun sonucunda, çocuğun güvensiz, karmaşık duygu, düşünce ve çelişkiler içine gireceğini ve kimsenin kendisini sevmeyeceği, istemediği kuşkusuna kapılacağını, çocuğun, büyüklerin ilgisini çekmek için gereksiz davranışlara yöneleceğini ve bir müddet sonra da bu davranışların çocuğun çevreye uyumunu bozacağını söyleyerek, bu tür bozuklukların başında, sürekli hırçınlık, sinirlilik, geçimsizlik, yalancılık, kavgacılık, söz dinlememe, kaygı ve korku halinin geleceğini, yaş büyüdükçe, bu tür davranışların çevreye ve topluma uyum bozukluğu şekline dönüşeceğini, evden, okuldan kaçma, hırsızlık, yangın çıkarma, sürekli baş kaldırma, tüm kuralları çiğneme ve saldırganlık gibi davranışların görülebileceğini belirtmektedir.³¹ Bu olumsuzlukların azaltılabilmesi ya da ortadan kaldırılabilmesi ise, ancak çocuğun aile ve toplumsal çevresindeki sorunlarının çözülmesiyle dolayısıyla anne-babanın ve

²⁸ YAVUZER, *Çocuk Psikolojisi*, s. 293, 294.

²⁹ YAVUZER, *Çocuk ve Suç*, s. 25.

³⁰ YAVUZER, *Çocuk Psikolojisi*, s. 241.

³¹ YAVUZER, *Çocuk ve Suç*, s. 183.

çocuğun çevresindeki diğer kişilerin ona karşı hoşgörülü, sevgi dolu ve güven verici yaklaşımlar sergilemeleriyle mümkün olabilir.

3. Kavram Olarak Toplumsal Uyum

Her şeyden önce insan toplumsal bir varlıktır ve toplumsal yaşam onun akıl ve düşünme yeteneğinin eseridir. İnsan, bir yandan biyolojik büyüme sürecini tamamlarken, diğer yandan toplum normları ile bütünleşmekte ve içinde yaşadığı toplumun üyesi olmaktadır. Dolayısıyla insanın kişiliği toplumsallaşma sürecinde oluşmaktadır.³² Toplumsallaşma (socialization) ise, “toplumsal çevrenin normatif yapılarını öğrenme”³³ ya da toplumun temin ettiği olanak ve zorlamalar aracılığıyla bireyin kişiliğini oluşturan potansiyel haldeki güçlerinin açığa çıkarılması, aktifleştirilmesi sürecidir.³⁴ Bu süreçle beraber insan, toplumun ortaya koyduğu hareket modelleri ve düşünme biçimlerini öğrenerek toplumun kültürü ile bütünleşip içinde yaşadığı topluma uyum sağlayabilmektedir.³⁵

Toplumsallaşma süreci zaman zaman içinde çatışmayı barındırsa da genelde toplumun bireyden beklentilerinin birey tarafından öncelikli olarak özümsemesi ve sonrasında sergilenmesi durumunu ifade etmektedir. Bu anlamda birey, toplumun kabul ettiği, benimsediği tutum-davranış ve inançları toplumsal yaşamın içerisinde toplumun beklentileri doğrultusunda yerine getirdikçe toplum tarafından onaylanıp kabul görecektir.

Biyo-kültürel ve sosyal bir varlık olan insanın kültürel koşullar içinde geliştirdiği toplumsal ilişkiler, hem toplumun, hem kültürün, hem de bireyin yapısını etkiler ve sonuçta bireyin tüm yaşamı çevresine uyum sağlama çabası içinde geçer.³⁶ Koenig benzer şekilde, “yaşamının ilk yıllarından sonra bir insanın ilk görevinin sosyal çevresine uyum sağlamak”³⁷ olduğunu belirterek, bireyin yaşamının diğer insanlarla sürekli bir uyum sürecini içerdiğini ve bunun bireyin temel bir sorunu olduğunu söylemektedir.

Bireyin toplumda saygınlık kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinme duymasına bağlı olarak toplumsal gelişim ve uyum sürecine³⁸ toplumsal uyum

³² ARSLANTÜRK, Zeki – AMMAN, Tayfun, **Sosyoloji**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 171–172.

³³ BOTTOMORE, Tom – NISBET, Robert, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Y.H.: Mete Tunçay- Aydın Uğur), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s. 229. İçinde: Tiryakian, Edward A., **Emile Durkheim**, (Çev.: C. Tokluoğlu).

³⁴ AKYÜZ, Hüseyin, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s. 215.

³⁵ ARSLANTÜRK - AMMAN, **a.g.e.**, s. 172 içinde: Wolfgang, Slesina, **Soziokulturelle Persönlichkeit** (Lexikon Zur Soziologie), s. 497.

³⁶ YAVUZER, **Çocuk Psikolojisi**, s. 49.

³⁷ KOENIG, Samuel, **Sosyoloji**, (Çev: S. Sucu- O. Aykaç), Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 274.

³⁸ YAVUZER, **Çocuk Psikolojisi**, s. 293.

(social adjustment) denir ve bu süreç “ insanın bilgisinin arttığı ölçüde, toplumsal değişmelerden haberdar olduğu ölçüde gerçekleşir.”³⁹

Sonuç olarak, topluma uyum sağlamanın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi, hoşgörünün olduğu ve gencin yeteneklerini geliştirebileceği olanakların sağlandığı bir aile ortamı ile mümkündür. Aile gencin kendisini ifade edebilmesine olanak verdiği ölçüde, genç, diğer insanlarla ve toplumsal değerlerle olumlu bir bütünleşmeyi gerçekleştirip toplumun kendisinden beklediği davranışları da sergileyebilecektir.

C. Ergenin Toplumsal Uyumuna Etki Eden Faktörler

Bireylerin gerek kişisel gerekse toplumsal uyumları, içinde yaşadıkları toplumsal çevreyle bağlantılıdır. Dolayısıyla aile yapısı, arkadaş çevresi, okul çevresi ve televizyon ergenin toplumsal uyumunu etkileyen başlıca faktörlerdir.

1. Aile yapısı

“Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş özdeksel ve tinsel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir.”⁴⁰ Bu açıdan o, evrensel bir nitelik taşır ve ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelmiş insanlardan oluşan toplumun temel bir kurumudur.

Yörükoğlu'na göre “aile, insan ilişkilerinin sergilendiği bir sahne gibi düşünülebilir. Çocuk bu sahnede, insan ilişkilerini, bütün karmaşık yönleri ile gözlemler ve yaşar. İnsan ilişkilerini belirleyen anlaşma, uzlaşma, bağlılık, işbirliği gibi olumlu nitelikleri evde kazanır. Anlaşmazlık, çekişme ve çatışma gibi olumsuz durumlarda takınacağı tutumları da evde öğrenir.”⁴¹ Aile içindeki ilişkilerin temelini ise anne ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi ve anlayışla sürdürdükleri karı-koca ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler, anne ve babadan çocuklara doğru yayılırken gergin ve sürtüşmeli bir karı-koca ilişkisi ise çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratabilir.⁴² Örneğin annenin aşağılandığı, dayak yediği, hakarete uğradığı bir ailede çocuklar belli etmeseler de eziklik ve güvensizlik duygusuna kapılabilir ve bunun sonucunda çevreleriyle olan ilişkileri de bundan olumsuz yönde etkilenebilir.⁴³

Aile içindeki etkileşim tarzı, ergenin bireyselleşmesi ve toplumsallaşması açısından önemlidir. Anne-babanın gençle kurdukları ilişki düzeyi, onun

³⁹ KÖKNEL, Özcan, **Zorlanan İnsan**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 36.

⁴⁰ SAYIN, Önal, **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990, s. 2.

⁴¹ YÖRÜKOĞLU, **Çocuk Ruh Sağlığı**, s. 126.

⁴² **A.g.e.**, s. 127.

⁴³ YÖRÜKOĞLU, Atalay, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1984, s. 70.

özgüven duygusunu olumlu ya da olumsuz yönde etkileme özelliğine sahiptir. Anne ve babanın birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı olması gencin onlara olan güven duygusunu olumlu yönde etkilerken, anne-baba arasındaki sağlıklı ilişkiler ise, genci olumsuz yönde etkileyerek onun psikolojik durumunun bozulmasına, aile, arkadaş ve okul çevresiyle olan ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilir. Bu durumda ise ergenin ya grup dışına itilmesi ya da normlardan sapan davranışlar sergileyen gruplara [örneğin gençlik çetelerine (juvenile gangs)] katılması söz konusu olabilir.

Aile, birey sayısına (çekirdek ya da geniş), bireylerin rollerine (anaerkil ya da ataerkil), aile içi ilişkilerin niteliğine (otoriter ya da demokratik) ve bölünmüş (parçalanmış) olmasına göre farklı özellikler gösterirken çocuğun gelişimini de önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Örneğin, boşanmanın söz konusu olduğu ailelerde boşanmanın gerilimlerinden çocuklar zarar görmektedir. Yapılan araştırmalar, boşanmış aile çocuklarında ruhsal uyumsuzluk oranının, (ruhsal çökkünlük, okul başarısızlığı ve çeşitli davranış bozukluklarının) özellikle de okul çağına gelmemiş çocuklarla ergenlik çağındaki gençlerde yüksek düzeyde olduğunu göstermiştir.⁴⁴ Çünkü boşanma süreci içinde yaşanan gerginlikler ve çatışmalar, çocuğun içe kapanmasına, anne-babası tarafından sevilmediğini düşünmesine, gerginliklerin sorumlusu olarak kendisini görmesine neden olabilir. Boşanmanın gerçekleşmesi ise çocuğun bu düşüncelerinde haklı olduğunu düşünmesine ve yoğun suçluluk duygusu hissetmesine yol açabilir.

Biller'in (1970) yaptığı bir araştırmaya göre, toplumsallaşmanın başladığı ilk dönemlerde annenin ölümünün çocukta, sonraki yıllara göre daha ağır izler bıraktığı, babanın kaybının ise erkek çocuğu kız çocuktan daha çok etkilediği, sadece anne tarafından yetiştirilen çocuğun, baba koruyuculuğu altında büyüyen diğer çocuklarla olan ilişkilerinde bir eksiklik duyduğu tespit edilmiştir.⁴⁵ Nedeni ve şekli ne olursa olsun ailedeki herhangi bir parçalanma durumu çocuklarda saldırganlık, hırçınlık, dikkat sorunları, okul başarısızlığı gibi birtakım uyum ve davranış bozukluklarına yol açabilir ve çocukların gelişimi de olumsuz yönde etkilenebilir.

Yukarıdaki sorunları yaşayan çocuklar ergenlik dönemine girmeyeyle beraber, yaşama eleştirel yaklaşan, olumlu düşünemeyen, hedef koyma ve strateji oluşturmada yetersiz, kişiler arası ilişkilerde sorunlar yaşayan, dürtülerini kontrol edemeyen, sınırlarını kestiremeyen, savunma mekanizmalarını (defense mechanisms) sık ve yanlış kullanan, suç işlemeye eğilimli bir kişilik yapısına sahip olabilirler.

---

⁴⁴ TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Zirve Ofset, 8. Basım, Ankara, 1992, s. 137-139.

⁴⁵ GEÇTAN, **Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar**, s. 85, 86.

a. Anne-baba-çocuk ilişkileri

Aile, çocuğun toplumsallaşmasında önemli bir role sahiptir. Çocuğu toplumun sosyo-kültürel beklentilerine göre biçimlendirerek ona toplumdaki birçok etkinliği ve alışkanlıkları öğretmektedir. Bu anlamda çocuğa, “tam bağımlılıktan bağımsızlığa, yalnızlıktan diğer insanlarla kaynaşmaya, oluşmamış kişilikten birey olmaya geçişte gerçek deneyimler sunar.⁴⁶ Çocuk, ailedeki yoğun ilişki ve etkileşim ortamında elde ettiği bu deneyimler sayesinde toplumsal yaşama hazırlanmış olur. Bu bağlamda çocukların toplumsal yaşama hazırlanmasında anne ve babanın çocuklarına yönelik sergiledikleri tutum ya da yetiştirme tarzı önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada Elder (1976), 7400'den fazla ergeni içeren çalışmasında anne-baba modeline bağlı olarak çocuğun olası davranış ve tutumlarının neler olabileceği üzerinde durmuştur. Buna göre;

Otokratik anne-baba tutumunun sözkonusu olduğu ailelerde, gencin bir konuda kendi görüşlerini ifade etmesine ya da benliğini yönetmesinde liderlik ve önceliği ele almasına izin verilmezken, *yetkeci* anne-baba tutumunda ise, ebeveynler, ergenin sorunlarının çözümüne katkıda bulunsalar da her zaman kendi yargılarına göre karar vermektedirler. *Demokratik* ailelerde, ergenin kendi davranışına ilişkin konuların tartışılmasına özgürce katılabilmesine izin verilirken gencin kendi kararlarını vermesi de sözkonusu olabilmektedir. Bununla beraber, son karar anne-baba tarafından oluşturulmakta ya da onların onayına uygun olmaktadır. *Eşitlikçi* ailelerde mümkün olduğunca azaltılmış rol farklılaşması sözkonusudur. Anne-baba ve ergen, gencin davranışıyla ilgili kararları almada eşit derecede katılımında bulunmaktadır. *İzin verici* anne-baba tutumunun sözkonusu olduğu ailelerde ise, ergen, kendisiyle ilgili kararları oluşturmada anne-babadan daha etkin ve etkili durumdadır. *Brak yapsıncı* anne-baba tutumunda, karar vermede ergenlerin durumu güçlülük ve etkinlik açısından anne-babanınkinden açık bir şekilde daha farklılaşmıştır. Bu tipteki bir ilişkide ergen kararlarını vermede anne-babanın dileklerini kabul etmek ya da etmemek durumundadır. *İlgisiz* ailelerde ise, ergenlerin davranışlarını yönlendirmede anne-babanın tamamen dışarıda olması sözkonusudur.⁴⁷

Adams'a göre anne-baba-çocuk ilişkileri, otokratikten ilgisize doğru yönelidikçe, ergenlerin kendi kararlarını vermelerinde artış ve anne-babaların onlar için karar vermelerinde azalma görülmektedir.⁴⁸ Anne-babanın hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı gösterdikleri tutum ve davranışların yeterli sevgi ve güven duygusuyla örölü olması, çocukların psiko-sosyal gelişimini (örneğin, benlik saygılarını) olumlu yönde etkileyebilir, gerek kendisiyle

⁴⁶ ORVİN, George H., **Ergenlik**, (Çev.: Ayşe Güran), HYB Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 4.

⁴⁷ ADAMS, **a.g.e.**, s. 125, 126 içinde: Hamachek, Don E., Ergen Benliğinin Psikolojisi ve Gelişimi (Çev.: Ö. Hakan Ersever).

⁴⁸ **A.g.e.**, s. 126 içinde: Hamachek, Don E., Ergen Benliğinin Psikolojisi ve Gelişimi (Çev.: Ö. Hakan Ersever).

gerekse de toplumla barışık bireyler olmalarını sağlayabilir. Anne-babanın psikolojik açıdan sağlıklı olmadığı ya da sağlıklı ilişkiler sisteminin yer aldığı ailelerde (örneğin, anne-babanın duygusal sorunları olması nedeniyle sürekli olarak evde kavga etmeleri, çocuklar arasında ayırım yapmaları ya da çeşitli konularda aşırı baskı uygulamaları vb.) ise, çocuklar çeşitli uyum ve davranış bozuklukları yaşayabilirler.

b. Ailenin sosyo-ekonomik durumu

Ailenin sahip olduğu sosyo-ekonomik düzey, anne-babanın ruh sağlığını (mental health) etkilediği gibi aile içi ilişkileri ve dolayısıyla çocukların kişiliğini de etkileme özelliğine sahiptir. Akyüz'e göre, çocukta dengeli bir beden ve ruh gelişimi iyi bir bakım ve beslenme ile ilişkilidir. Bunun sağlanması ise, ailenin sahip olduğu maddi ve manevi olanaklarla orantılıdır. Ailenin sahip olduğu maddi olanaklar ve bilgi düzeyi, çocuğun yetiştirilmesine etki eden faktörlerin başında gelmektedir.⁴⁹ Bu açıdan üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerde ilişkilerin genellikle demokratik olduğu ve sorunların konuşularak, uzlaşarak çözümlendiği, ayrıca çocuklara değer verilerek tüm gereksinimlerinin karşılandığı, hiçbir şeyin esirgenmediği ancak karşılığında başarılı olmalarının istendiği görülür.⁵⁰

Diğer taraftan Cole ve Morgan ise, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin çocuklarının sağlık durumlarının kötü, toplumsal açıdan arkadaşlarının az, psikolojik açıdan ise içe dönük ve aşağılık duygusuna sahip olabileceklerine dikkat çekmektedirler.⁵¹ Ayrıca bu çocuklarda dil yeterince gelişemediğinden, ayırım yapma ve kavramlaştırma yetenekleri sınırlı kalmakta, düşünsel işlevlerde esneksizlik ve yavaşlık, sorun çözmede yetersizlik, umutsuzluk ve dışsal denetimlere bağımlılık, değersizlik duyguları ile birlikte kızgınlık ve başarısızlık gibi psiko-fizyolojik kusurlar da ortaya çıkabilmekte⁵², bunun sonucunda ise toplumsal ilişkilerinde çeşitli zorluklar yaşamaları söz konusu olabilmektedir.

Şemin, İstanbul'da 2300 öğrenci üzerinde yaptığı bir çalışmada okulda başarısızlığa neden olan etmenleri araştırmış ve ekonomik durumu iyi olmayan ailelerden gelen çocukların başarısızlığının daha yüksek oranda olduğunu tespit etmiştir. Bu çocukların % 85'inin yetersiz ev koşullarında yaşadıkları, % 50'sinin ise anne-babalarının okuma-yazma bilmediklerini belirlemiştir.⁵³ Çocuğun ailesinin ekonomik düzeyinin düşüklüğü ve dolayısıyla temel gereksinimlerinin (beslenme, giyinme vb.) tam olarak karşılanamaması, içe

⁴⁹ AKYÜZ, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, s. 241.

⁵⁰ YÖRÜKOĞLU, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, s. 158.

⁵¹ COLE, Luella – MORGAN, John J.B., **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, (Çev: Belkıs Halim Vassaf), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001, s. 205.

⁵² GEÇTAN, **Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar**, s. 87.

⁵³ TEZCAN, **a.g.e.**, s. 149 içinde: Şemin, Refia, Okulda Başarısızlık-“Sosyo-Kültürel Açıdan Şanssız Çocuklar”, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1975.

kapanma ve derslerde başarısızlıktan, erken yaşta okulu bırakma, zararlı alışkanlıklara başlama ve çevreyi rahatsız edici tutum ve davranışlara kadar uzanan kötü sonuçlara yol açabilmektedir.

c. Anne-babanın eğitim düzeyi ve mesleki durumu

Anne-babanın mesleki durumunun eğitim düzeylerine bağlı olduğu düşünüldüğünde, onların mesleklerinin sağladığı ekonomik gelir ve toplumsal statülerinin gencin arkadaşlarıyla ve toplumsal çevresiyle (social millieu) olan ilişkilerini etkileyeceği söylenebilir. Akyüz'e göre anne-babanın eğitim düzeyi ile gencin toplumsallaşma sürecindeki idrak ediş kapasitesi arasında, dilin gelişimi açısından bir bağlantı kurmak mümkündür.⁵⁴ Çünkü "toplumsal ilişkilere katılabilmek ve insanlar arası karşılıklı ilişkileri düzenli ve öngörülebilir bir biçimde yürütebilmek için gereken bilgilerin çocuklara öğretilmesi, büyük çapta dile dayalıdır."⁵⁵ Çocuğun dil gelişiminde (language development) ise toplumun genel kültürünün, alt kültürlerin ve ailenin kendine özgü dil alışkanlıklarının etkisi söz konusudur. Dolayısıyla, toplumsallaşmanın kültürel donanım safhasında, aile bireylerinin dille ilgili alışkanlıkları çocuğun dil gelişiminin ne yönde olacağını belirlemektedir.⁵⁶ Bu anlamda ailenin ait olduğu sosyo-kültürel çevre içerisinde konuşulan dilin niteliği, gencin çevresini algılama düzeyini etkilediğinden genç açısından olumlu ya da olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir.

Basil Bernstein da, dili kullanma biçimlerindeki sistematik farklılıklar üzerinde durarak alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların üst sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklardan farklı bir konuşma biçimine (dil koduna) sahip olduklarını söylemektedir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların geleneksel değerler çerçevesinde eğitildiklerini ve anne-babalarının onları ödül ve ceza (reward and punishment) yöntemlerini kullanarak toplumsallaştırdıklarını belirterek, bu süreçte çocukların, soyut düşünceler, süreçler ya da ilişkiler yerine daha pratik tutum, düşünce ve davranışlarla eğitildiklerini ifade etmektedir. Buna karşın orta sınıf çocuklarının dil gelişimleri, gelişmiş bir kodun öğrenilmesini içerdiğinden, bu sınıf kökenli çocukların dili öğrenme biçimlerinin özgül bağlamlarla daha az bağlantılı olduğundan, çocukların kolayca genellemeler yapmaya ve soyut düşünceleri dile getirmeye daha yatkın olduklarını vurgulamaktadır. Bu açıdan, orta sınıfın anneleri çocuklarını denetlerlerken, çoğunlukla çocuğun davranışına gösterdikleri tepkinin nedenini ve bunun altında yatan ilkeleri açıklamaya yönelik bir tutum içerisindeyler. Bernstein, gelişmiş konuşma kodlarını

⁵⁴ AKYÜZ, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, s. 218, 219.

⁵⁵ BOTTOMORE, Tom – NISBET, Robert, *a.g.e.*, s. 356. İçinde: Moore, Wilbert E., *İşlevselcilik*, (Çev.: Ş. Tekeli).

⁵⁶ AKYÜZ, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, s. 219.

edinmiş çocukların biçimsel akademik eğitimin gerekleriyle, kısıtlı kodu kullanan çocuklardan daha kolay bir biçimde baş edebildiklerini öne sürerek bunu, gelişmiş kodlarda ustalaşan çocukların okul ortamına çok daha kolay uyum sağlayabilmeleri düşüncesiyle açıklamaktadır.⁵⁷

Genellikle anne-babanın eğitim düzeyi, mesleklerini, sosyo-ekonomik düzey ve sosyo-kültürel çevrelerini, konuştukları dili ve sonuçta çocuğun zihinsel kapasitesini belirleme özelliğine sahiptir. Bu açıdan anne-babasının eğitim düzeyi yüksek olan bir çocuğun olay ve olguları algılama ve değerlendirme düzeyi ile anne-babasının eğitim düzeyi düşük, alt sosyo-kültürel bir çevrede büyüyen ve bu nedenle de sınırlı ya da yetersiz bilgilerle yetiştirilmiş bir çocuğun aynı olay ve olguları algılama ve değerlendirmesi farklı olacaktır. Anne-babanın eğitim düzeyinin düşüklüğü, genellikle sahip oldukları değerler sisteminin ve ekonomik düzeylerinin de düşük olmasına ve bu durumlarının çocuklarına yansiyarak onların okul ve toplumsal çevrelerinde olumsuz koşulların oluşmasına ve bir takım sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar, toplumda normlardan sapan davranışlar sergileyen çocukların anne-babalarının eğitim düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin suçlu çocuklar (delinquent childs) üzerinde yapılan araştırmalar bunların annelerinin % 76.6'sının, babalarının da % 40.7'sinin okuma-yazma bilmediğini göstermiştir. Yine aynı araştırmada suçlu çocukların babalarının % 54.5'inin çiftçi, % 13.7'sinin işçi % 31.8'inin ise diğer mesleklerden olduğu tespit edilmiştir.⁵⁸ Bu açıdan saygın mesleklerin yüksek bir eğitim sonucu elde edildiği ve iyi bir gelir getirdiği göz önüne alındığında, anne-babanın eğitim düzeyleri ve mesleki durumlarıyla gençlerin toplumsal uyumları arasında pozitif bir korelasyon (correlation) olduğu söylenebilir.

2. Arkadaş çevresi

Bir yetişkin küçük bir çocukla dostça, arkadaşça bir ilişki geliştirebilir ancak onunla bir 'arkadaş' ilişkisi kuramaz.⁵⁹ Çünkü anne-baba ile çocuk ya da ergen arasında akranlarıyla kurduğu ilişkiden tamamen farklı olarak otoriteye dayalı, eşitsiz bir ilişki sözkonusudur. Bu nedenle gençlerin kendi akranlarıyla arkadaşlık ilişkileri kurması, arkadaş grupları oluşturması yetişkinler tarafından doğal karşılanmalı onun psiko-sosyal gelişimi açısından bunun gerekli olduğu bilinmelidir.

Çocuk, ergenlik dönemiyle beraber yavaş yavaş ailesinden uzaklaşıp arkadaş ya da akran gruplarıyla (peer groups) daha fazla beraber olmaya başlar. Yaşadığı psikolojik sorunları kendi yaşlılarıyla paylaşmak istemesinin yanında, ailesinin eleştirisi ve müdahalelerinden kurtulma çabası, ergeni kendi yaşlılarıyla

⁵⁷ GIDDENS, Anthony, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s. 440, 441.

⁵⁸ YAVUZER, **Çocuk ve Suç**, s. 150, 155.

⁵⁹ COLE, Luella, **Psychology of Adolescence**, Rinehart & Company, Inc., New York, 1950, s. 298.

bir araya getirir. Hortaçsu'ya göre ilk yıllarda bu bir araya gelişler, genellikle aynı cinsten arkadaşlarla olurken, sonraki yıllarda ise yerini ayrı cinsten arkadaşlıklara bırakır.⁶⁰ Bu yaşlardaki kız ve erkek arkadaşlıklarının ise, gençlerin kendilerini ve karşı cinsi tanımaları ve olayları farklı bakış açılarına göre değerlendirebilme yeteneğine sahip olmaları noktasında önemli olduğu söylenebilir.

Arkadaş grubu, ergenin toplumsallaşmasına katkıda bulunurken; onun eşitlikçi toplumsal ilişkiler kurmasına, sadakat ve cesaret gibi duygularının gelişmesine, toplumda yasak olarak kabul edilen konuları özgürce tartışabilmesine, kendine güven duymasına, başkalarıyla işbirliği yapmayı öğrenmesine ve gelişimine katkıda bulunabilecek oyun vb. faaliyetlere katılmasına yardımcı olur.⁶¹ Ancak, arkadaş grubunun bu olumlu etkilerinin yanında, bağımlılık (dependence) yapan maddelerin (alkol, uyuşturucu vb.) kullanıldığı çevrelerde yaşayan gençler için olumsuz etkilerinden de söz edilebilir. Çünkü gençler, kendi sorunlarından ve toplumsal baskılardan kaçmak, arkadaş gruplarındaki egemen pratiklere katılarak kendilerini kabul ettirmek, toplumdaki egemen iletişim ve ilişki kalıplarına karşı gelmek, boş zamanlarına yeni bir içerik kazandırmak ve fiziki doyum sağlamak gibi nedenlerden dolayı buldukları çevrenin de etkisiyle bağımlılık yapan maddeleri kullanmaya yönelebilirler.

Bu açıdan ergenin ne tür bir arkadaş grubunun üyesi olacağı yaşadığı toplumsal çevreyle, anne-babanın ekonomik ve eğitim düzeyiyle, aile içi ilişkilerin yapısı vb. ile ilişkilidir. Sağlıklı ilişkilerin söz konusu olduğu ailelerin çocuklarının genellikle, gelişimsel özelliklerine katkıda bulunan ve üyesi oldukları toplumla ilerleyen dönemlerde uyumlu bir ilişki süreci kurmalarına yardımcı olacak gruplara girmeyi tercih ettikleri söylenebilir. Yörükoğlu'na göre dengesizliğin, geçimsizliğin, kargaşanın ve baskının söz konusu olduğu ailelerin çocuklarının ise, sağlıklı bir gruptan ziyade toplumun normlarıyla çatışan ya da ters düşen gruplara girme olasılığı daha fazladır.⁶² Bu tarz gruplara giren gençlerin ise aile, okul gibi toplumsal çevrelerde uyumsuz ya da suçlu davranışlar sergilemesi söz konusu olabilmektedir.

3. Okul çevresi

Okul, öğrenciler için yeni bilgiler öğrenilen bir yer ve insan ilişkileriyle ilgili becerilerini geliştirebilecekleri bir ortamdır.⁶³ “Genel anlamı içerisinde okul, belli bir yeri olan, belli bir süre devam eden, öğrenci ve öğretmeni deyişen, geniş bir çevreye hitabeden, eğitim faaliyetini planlı ve programlı bir

⁶⁰ HORTAÇSU, Nuran, **İnsan İlişkileri**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997, s. 105.

⁶¹ TEZCAN, a.g.e., s. 162-164.

⁶² YÖRÜKOĞLU, **Gençlik Çağı**, s. 74.

⁶³ KULAKSIZOĞLU, a.g.e., s. 96 içinde: Stanton, F.T., Dynamics of Adolescent Adjustment., New York: The McMillian Company, 1962, s. 399.

şekilde sürdüren, yani öğrenme faaliyetini organize bir ders faaliyeti olarak devam ettiren, genel ve mesleki çeşitler içerisinde şekillenen bir kuruluş olarak tanımlanabilir.”⁶⁴ Bu anlamda okul, hem toplumsal yaşamın küçük bir örneği hem de belli bir düzen içerisinde yeni kuşakların yeteneklerinin geliştirildiği bir mekân ve aileden sonra gençlerin toplumsallaşmasına yardım eden bir kurum olarak ifade edilebilir.

Akyüz, her kurum ya da organizasyonun bir ana amacı olduğunu ve bu amacı gerçekleştirmek üzere bir yapılaşma meydana getirildiğini, toplumdaki çocukları belli modellere göre eğitime amacının da okula verildiğini vurgulamaktadır.⁶⁵ Okulun, toplumun genç nesilde yeniden yaratıldığı bir mekân ve temel fonksiyonunun ise toplumsal varlık yaratmak olduğunu belirten Durkheim, toplumsal varlığın ise, grubun düşünce, his ve alışkanlıklarının oluşturduğu bir sisteme benzediğini ifade ederek, çocukların okulda, ait oldukları toplumun ortak inanç ve davranış normlarını öğrenerek toplumdaki yerlerini aldığını, çünkü okulun temel fonksiyonunun genç nesilleri toplumdaki ortak yaşama hazırlamak olduğunu söylemektedir.⁶⁶

Dewey’e göre okulun üç önemli görevi vardır; bunlardan birincisi, gelişmesi istenilen yeteneğin oluşma nedenlerini yalınlaştırma ve düzenleme; ikincisi, toplumdaki dirençli gelenek ve görenekleri arılaştırma ve ülküleştirme; üçüncüsü ise, gençlere kendi başlarına kaldıkları zaman, etkisinde buldukları çevreden daha geniş ve çok daha dengeli bir çevre yaratma gücü kazandırmaktır.⁶⁷ Binbaşıoğlu da benzer şekilde, okulun çocuğun ailede kazandığı toplumsal özelliklerin daha bilinçli bir şekilde geliştirildiği yer olduğuna işaret ederek, çocuğun, başkalarıyla iyi geçinmeyi, duygu ve düşüncelerini ortaya koymayı, başkalarının düşüncelerine saygı göstermeyi, kendi görüşlerini başkalarına kabul ettirmeyi, toplumun kararlarına saygı göstererek bunlara uymayı okulda oluşturulan toplumsal etkinlikler sayesinde öğrendiğini belirtmektedir.⁶⁸ Bunun sonucunda ise çocukların, okulda öğrendikleri yeni davranış biçimleriyle özerklik (autonomy), özgürlük ve sorumluluk sınırlarını öğrenerek gelecekte oluşturacakları yaşamlarına ilişkin tutum ve davranışlarının bir anlamda provasını yaptıkları söylenebilir.

---

⁶⁴ AKYÜZ, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, s. 247 içinde: Böhm, Winfried, *Wörterbuch der Paedagogik*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1982, s. 466-467.

⁶⁵ AKYÜZ, Hüseyin “Özleştiren Eğitim ve Öğretim Paradigması”, **Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu’na Armağan**, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Önder Matbaacılık, Sivas, 2000, s. 158.

⁶⁶ AKYÜZ, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, s. 249, 250 içinde: Sarane, S. Boocock; “Die Schule als Soziale Umwelt für Lernprozesse: Organisation und Soziale Mikroprozesse der Erziehung”, in: Klaus, Harrelmann, *Soziologie der Erziehung*, s. 284-318.

⁶⁷ DEWEY, John, **Demokrasi ve Eğitim**, (Çev: M. Salih Otaran), Başarı Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1996, s. 27.

⁶⁸ BINBAŞIOĞLU, **a.g.e.**, s. 169, 170.

Diğer taraftan Varış ve arkadaşları, okulun önemli bir üyesi olan öğretmene işaret ederek, iyi bir öğretmenin anlayışlı, soğukkanlı, disiplinli, yeniliklere açık ve yaratıcı özelliklere sahip olması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar.⁶⁹ Baltacıoğlu ise, “oluşun harici şartlarını temin” eden kişi olarak ifade ettiği öğretmenin öğrenciye arkadaş olan, onu sevgiyle kucaklayan ve onun evrimine göre hareket ederek yavaş yavaş olgunlaşmasına, gelişmesine ve ahlaklaşmasına katkıda bulunan kişi olması gerektiğini⁷⁰ belirtmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, özellikle öğretmenin kişilik özelliklerinin çocuk ve gençlerin sosyo-psikolojik gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Okul, gençlerin gelişme ve topluma uyum göstermelerine yardımcı olabildiği gibi bazı nedenlerden dolayı gençlerin gelişmesini olumsuz yönde etkileyip uyumsuz davranışlar sergilemelerine de yol açabilir.

Yörükoğlu'na göre, öğretmenin hoşgörülü ya da otoriter oluşu, ekonomik durumunun yetersizliği, fazla ders yükü (class load), kalabalık sınıflar, zekâ ve olgunluk düzeyleri birbirinden farklı öğrencilerin aynı sınıfta oluşu, öğrencilerin aile kökenleri ve sosyo-ekonomik düzeyleri, okulun bulunduğu yer ve okul idaresinin öğrencilere karşı tutumu gibi nedenler okulu ve dolayısıyla eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir.⁷¹ Okuldaki fiziksel şartların yetersizliğine öğretmenin kişiliğinden ve sahip olduğu sosyo-ekonomik düzeyin yetersizliklerinden kaynaklanan olumsuz tutum ve davranışların eklenmesi, öğrencilerin okuldan soğumalarına, kaçmalarına, okul eşyalarına veya arkadaş ve öğretmenlerine karşı uyum ve davranış bozukluğu (conduct disorder) gösteren eylemler sergilemelerine neden olabilmektedir.

4. Televizyonun etkisi

Günümüzde televizyon bazıları için boş zaman geçirme aracı, bazıları içinse birçok sosyo-kültürel faaliyeti yapmanın yerine ikame edilen bir alışkanlık olarak yaşamın içerisinde ve evlerde başköşeyi almıştır. Öğretici, eğlendirici ve gençlerin kişiliklerini geliştirici tarzda olumlu yanlarına karşın, onların kişisel gelişimlerine zarar verici ve normlardan sapan tutum ve davranışlara yönelmelerine neden olan etkili bir araç olduğu da söylenebilir.

Gözleyerek, taklit ederek veya örnek alarak öğrenme insanın öğrenme yollarından biridir. Bu açıdan çocuklar ve gençler yetişkinlere göre daha fazla öğrenmeyi arzulayan, değişikliklere açık bir çağıdadırlar.⁷² Dolayısıyla özdeşleşme ve toplumsallaşma sürecini yaşayan gençler izledikleri film ve dizilerdeki kahramanlardan birinin davranışlarını bilerek ya da bilmeden

⁶⁹ VARIŞ, Fatma, **Eğitim Bilimine Giriş**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998, s. 165.

⁷⁰ TOZLU, Necmettin, **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989, s. 181.

⁷¹ YÖRÜKOĞLU, **Gençlik Çağı**, s. 170-189.

⁷² KULAKSIZOĞLU, a.g.e., s. 162.

benimseyebilir, onun gibi giyinmek, konuşmak, davranmak isteyebilirler. Olumlu örnekler izlendikçe bu benimsemenin kişilik gelişmesine iyi katkıları olurken, olumsuz örnekler ise bu gelişmeyi kötü biçimde etkileyebilir.⁷³ “Çocukların şiddet içeren programlar seyrettikleri için şiddete yönelmelerinden ziyade, tam tersine, şiddete yatkın kişiliklere sahip oldukları için bu tür programlar izlemeyi tercih ettikleri”⁷⁴ yönündeki görüşe rağmen “araştırmalar şiddet ve saldırganlık unsuru taşıyan bazı davranışların seyretme yolu ile taklit edilebileceğini göstermiştir.”⁷⁵ Örneğin, “TV’de sürekli olarak insanların kavga ettiklerini ve birbirlerine vurduklarını gören bir çocuğun zamanla aynı şeyleri kendisinin de yapmaya kalkışacağı kabul edilmektedir.”⁷⁶ Benzer şekilde Bandura (1973) ve Hicks’in çalışmalarında da çocukların televizyondan yalnızca saldırgan davranışı öğrenmekle kalmayıp, aradan uzunca bir süre geçtikten sonra bile bu davranışları taklit de edebildikleri konusunda inandırıcı kanıtlar sağlanmıştır.⁷⁷ Televizyonun yanına bilgisayar (internet) da eklendiğinde, bu teknolojik cihazlar karşısında çocuk ve gençlerin kontrolsüz ve bilgisiz bırakılması sonucu buralardan alacakları olumsuz tutum ve davranışları aile, okul ve arkadaş çevresine yansıtacakları ve böylece uyum sorunları yaşayacakları söylenebilir. Dolayısıyla olumsuz örneklerin çocuk ve gençler üzerinde istenmeyen sonuçlarını engellemek için, ailelerin televizyon ve internette görülmesi muhtemel şiddet, cinsellik vb. olumsuz görüntüleri içeren film, dizi ve reklâmlar hakkında önceden bir bilgilendirmeyi gerçekleştirmeleri yararlı bir davranış olabilir.

II. Sonuç ve Öneriler

Her insan kendine özgü nitelikleriyle dünyaya gelir. Bu anlamda her insan özel bir varlıktır. İnsan doğuştan getirdiği yeteneklerini geliştirip sergileyebilecek olanaklar bulabilirse hem kendisiyle hem de toplumla dengeli ilişkiler kurabilen biri olabilir. Bu olanaklardan biri ya da bir kaç eksik olduğu takdirde bireyin yaşamında bazı dengesizlikler (uyumsuzluklar) ortaya çıkacaktır.

Gencin davranışlarına rehberlik edecek değerleri kazanması ve toplumsal yönden sorumluluklarını öğrenmesi konusunda yardıma gereksinimi vardır. Bu gereksinimi karşılayan ve ergenin yaşamında etkili olan temel toplumsal kurum ailedir. Sağlıklı ilişkilerin söz konusu olduğu ailelerde, çocukların, ergenlik dönemi ve sonrasında çevresiyle iyi ilişkiler kurabilen, mutlu, kendine güvenen,

⁷³ KÖKNEL, **İnsanı Anlamak**, s. 366.

⁷⁴ TURAM, Emir, “TV’deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış”, **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 6-7, İstanbul, 1996, s. 403.

⁷⁵ KULAKSIZOĞLU, **a.g.e.**, s. 163 içinde: Ayvalıoğlu, Namık, “Televizyonun Gençlere Etkisi”, **Aile ve Çocuk**, Sayı: 4, 1985.

⁷⁶ TURAM, **a.g.e.**, s. 391.

⁷⁷ GANDER, Mary, J.- GARDİNER, Harry, W., **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, (Çev: A. Dönmez-N. Çelen-B. Onur), İmge Kitabevi, 4. Basım, Ankara, 2001, s. 420.

kendine ve çevresine saygısı olan başarılı bireyler olarak toplumda yer almaları beklenir. Sağlıksız bir yapıya sahip ailelerde ise, hem bireyler (anne-baba-çocuklar) hem de toplum açısından birçok sorun ortaya çıkacaktır. Bu anlamda örneğin, anne ve babanın alkol kullandığı, bölünmüş, yeterince ilgi ve desteğin gösterilmediği ailelerin çocukları, hem çevrenin ilgisini çekmek hem de ailelerinde bulamadıkları ilgi ve sevgi ihtiyacını arkadaş grupları içinde telafi etmek isteğiyle olumsuz birtakım faaliyetlere girebilirler (alkol kullanımı, şiddet olaylarına katılma, uyuşturucu kullanımı, cinsel taciz olayları, hırsızlık vb.). Bu durumda;

- Anne-babanın çocuk ya da gençlerin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek düzeyde alkol kullanımının söz konusu olduğu aileler, ilgili kamu kuruluşlarınca takibe alınarak bu ailelerin çocuklarına olanaklar dahilinde gerekli yardımlar sağlanabilmelidir.

- Parçalanmış bir ailenin olumsuzluklarından en fazla etkilenenler çocuklardır. Anne ya da babadan mahrum büyümek çocuklarda ciddi psikolojik sorunlar yaratmaktadır. Bu açıdan parçalanmanın getireceği olumsuzluklardan çocukları korumanın ilk ve en önemli yolu bireylerin evlilik ve özellikle de çocuk sahibi olma konusunda karar verirken iyice düşünmeleridir. Eşler arasında boşanma gerçekleştiğinde ise, durum çocuğa yaşına uygun bir şekilde anlatılmalı ve bu durumdan en az zararı görmesi için de anne-baba, birbirleriyle ve çocuklarıyla yeni duruma uygun olumlu bir diyalog süreci oluşturmalıdırlar.

Gencin kendine güven (self-confidence) ve başkalarına karşı saygı duygusunun gelişmesinde, anne-babasının birbiriyle ve ergenle olan ilişkisi önemli bir role sahiptir. Ergenin ailesiyle kurduğu ilişki boyutu onun çalışma, kendini gerçekleştirme (self-actualization) ve yaratıcılık düzeyine etki eder. Bu anlamda anne-baba ve çocuklar arasında sevgi ve saygıya dayalı bir ilişki olduğu oranda çocuklar sağlıklı yetişirler. Yaşamının ilk yıllarından itibaren, her türlü sorununu anne ve babasıyla konuşabilecek tarzda yetiştirilen bireyin, ergenlik döneminde sorunları daha az olacaktır. Gencin egosunu güçlendirmek, kişiliğinin sınırlarını çizmek, kendilik duygusunu geliştirmek için büyüklerin yardımına ihtiyacı vardır. Bu açıdan ailesinden göreceği sevgi ve saygı, gencin ergenlik dönemini daha kolay atlatıp çevresine karşı olumlu duygular beslemesine neden olacaktır. Bu anlamda anne-babanın, çocuklarına karşı sergileyecekleri tutum ve davranışlarda aşağıdaki hususlara dikkat etmeleri yararlı olacaktır:

- Yaptığı her şeyin sorumluluğunu yüklenmesi gerektiğini öğretmek.
- İyi birer örnek olarak onlara öz-disiplin ve öz-saygı bilincini vermek.
- Ailedeki karar alma ve uygulama mekanizmasına katılımlarını sağlayarak özgüven kazanmalarına katkıda bulunmak.
- Tutumlarında ve kuralların uygulanmasında dengeli davranmaya dikkat etmek.
- Kontrolcü, baskıcı ya da aşırı özgürlükçü tutumlardan uzak durmak.

- Özel yaşamlarını rahatça paylaşabilecekleri koşulları sağlarken, özerkliklerine müdahale etmemek.

- Gencin kişiliğine zarar verecek eleştirilerde bulunmamak.

- Dinlemenin ve duygudaşlık kurmanın sahip olunması gereken iki önemli yetenek ya da beceri olduğunu unutmamak.

Bireyin yetişkinlik döneminde sağlıklı bir kişi olduğunun göstergelerinden biri belki de en önemlisi çocukluk ve ergenlik döneminde geliştirdiği arkadaşlıklardır. Arkadaş gruplarında yer almak, arkadaşları tarafından sevilme, beğenilmek gencin özgüven gelişimi açısından çok önemlidir. Genç, anne-babasıyla otoriteye dayalı bir ilişki sürdürürken, arkadaşlarıyla eşitlikçi bir toplumsal ilişki geliştirir. Ergen, ailesinin kontrolcü yaklaşımlarından kurtulmak ve eşiti olduğu akranlarıyla daha özgür bir ortamda, kişisel ve toplumsal sorunlarını tartışabilmek için bir araya gelmek ister. Böylece onlarla birlikteyken, kendi düşüncesini rahatça söylemeyi ve başkalarının düşüncelerine hoşgörülü olmayı öğrenir. Tüm bunlar sonuçta, gencin bireyleşmesi (individuation) açısından önemli gelişmelerdir. Bu açıdan anne-baba, gencin psikolojik ve toplumsal gelişimi açısından akranlarıyla beraber olma isteğini hoşgörüle karşılamalıdır. Anne-babanın çocuklarının kurduğu arkadaşlıklar hakkında endişelenmeleri doğal bir tepkidir. Bu konuda kendilerini rahat hissetmeleri için çocuklarının arkadaşları hakkında bilgi edinebilir (gencin arkadaşlarıyla tanışmak, eve davet etmek vb.) ve böylece onlarla ilgili gelişebilecek olumsuzlukları da önceden fark edip engelleme şansına sahip olabilirler.

Okul, aileden sonra çocuk ve gencin toplumsallaşmasında önemli bir kurumdur. Bu anlamda gençlerin gelecekte zekâ ve yeteneklerine uygun meslek alanlarına yönlendirilmesi, toplumsal değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması, toplumsal düzen içerisinde statü kazanılması ve çocuk ve gençlerin bakımı gibi önemli işlevlere sahiptir. Gencin günün büyük bir bölümünü okulda geçiriyor olması öğretmen ve diğer görevlilerin gençle olan ilişkilerini önemli kılmaktadır. Özellikle öğretmenin öğrenci ile olan ilişkisi –hoşgörülü, adil ve gence değer veren bir tutum ve davranış içinde ya da bunun tersi olan bir durumda olması- gencin psiko-sosyal gelişimi açısından önemlidir. Bu açıdan öğretmenin görevi genci anlamak, onun bağımsızlığı ve olgunluğu için yaptığı mücadelede ona yardım etmek olmalıdır. Yapılan birçok araştırma, gençlere karşı insancıl davranan ve onların benlik kavramlarının gelişimine katkıda bulunacak tarzda onlarla etkileşime giren öğretmenlerin en sevilen öğretmen tipi olduğunu göstermiştir.

Okul, eğitim sisteminin bir parçasıdır. Eğitim sistemi ise, bir toplumda eğitimle ilgili uygulamaların tasarlandığı ve okul vasıtasıyla pratiğe döküldüğü bütünsel yapıya işaret eder. Bu nedenle onun niteliği ve özellikleri ‘okul çevresi’ olarak ifade edilen tüm unsurları (yönetici, öğretmen, öğrenci, fiziksel şartlar ve olanaklar) etkilemektedir. Bu anlamda, toplumdan kopuk olmayan, kendi içinde ve toplumsal çevreyle uyumlu ve tutarlılık içerisinde olan, pratik

yaşamın gereksinmelerinin karşılanmasına yönelik ve özgür düşüncenin gelişmesine uygun olan bir eğitim sisteminin varlığı sosyo-psikolojik açıdan uyumlu, zihinsel açıdan ise sağlıklı bireylerin yetişmesine uygun bir zemin oluşturacaktır.

Diğer taraftan toplumumuzda genellikle gençlerin öğrenim görecekları okulu aileleri (bazen de resmi izlek) belirlemektedir. Bu anlamda gençlerin hangi okula gidecekleri anne-babalarının eğitim, ekonomik ve sosyo-kültürel düzeylerinden kaynaklanan tercihleriyle ilgilidir. Bu bağlamda gencin öğrenim gördüğü/göreceği okul türü öncelikle ailesinin, sonra ise kendisinin beklentilerini yansıtır. Bu açıdan anne-baba, gencin ilgi ve yeteneklerini iyi tespit edip öğrenim göreceği okul konusunda o kıstaslara göre tercihte bulunmalıdırlar. Çünkü gencin ilgi ve yeteneklerine uygun olmayan bir okulda öğrenim görmek zorunda kalması onun çeşitli uyum sorunları yaşamasına neden olacaktır. Dolayısıyla gencin okul ortamından kaynaklanan uyum sorunlarının en aza indirilebilmesi için şu hususların uygulama olanağı bulması yararlı olacaktır:

- Okuldaki eğitim süreci, gencin yaşamış olduğu psiko-fizyolojik değişme ve gelişmelere ve ilgi ve yeteneklerine yönelik hazırlanmalıdır.

- Okuldaki spor alanları, kütüphane, laboratuvar vb. mekânlar ders saatleri dışında da öğrencilerin kullanımına açılmalıdır.

- Okul içerisinde yönetim açısından yapıcı ve demokratik bir ilişki sistemi geliştirilmelidir.

- Öğrencilerdeki öğretmen, imtihan ve derse kalkma korkusu gibi korkuların ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak öğretmen, öğrenci ve rehberlik servisi arasında bir diyalog süreci kurulmalıdır.

- Okul ile aile arasındaki diyalog süreci arttırılmalıdır.

- Öğretmenin mesleki doyumsuzluğuna yol açan nedenler ortadan kaldırılmalıdır.

Gencin ailesinin mensup olduğu toplumsal tabaka ya da sosyo-ekonomik düzey, aynı zamanda onun psiko-sosyal durumuna etki eden, sosyo-kültürel çevre, fiziksel çevre, arkadaş grupları ve yetiştirilme tarzı gibi etkenleri belirleme özelliğine sahiptir. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocukları, genelde başıboş gezip birçok kötü alışkanlığın (içki, sigara vb.) yanında çevrelerini rahatsız edici tutum ve davranışlarda bulunma eğilimi gösterirken, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocukları ise genellikle, kişiliklerini geliştirici tarzdaki etkinliklerle (spor, müzik vb.) uğraşma eğilimi içerisinde dirler. Alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının, enerjilerini kişiliklerini geliştirici yönde kullanabilmeleri, eğitimlerini devam ettirebilmeleri, boş zamanlarını yararlı bir şekilde (sosyo-kültürel faaliyetlerle) değerlendirebilmeleri için ilgili kurum ve kuruluşların gerekli girişimlerde bulunması yararlı bir tutum olacaktır.

Burada önemle vurgulanması gereken şey, sosyo-ekonomik düzeyi ne olursa olsun ailenin toplumdaki kurum ve kuruluşlardan önce üstüne düşen

sorumlulukları yerine getirmesi gereğidir. Bu anlamda örneğin, özellikle günün büyük bir bölümünü dışarıda çalışarak geçiren baba, her gün eve geldiğinde çocuklarına en az yarım saatini ayırmalı, onlarla ilgilenmeli ve onları can kulağıyla dinlemeli, onları önemseydiğini ve onlara değer verdiğini hissettirmelidir. Kısacası anne ve baba, yaşadıkları sıkıntılara rağmen, çocuk sahibi olmanın ve onu yetiştirmenin ne denli zor ve önemli bir iş olduğunun farkında olarak, ileride karşılaşacağı tüm sorunlarla mücadele edebilecek, ayakları üzerinde durabilecek, kendine ve çevresine saygılı ve yaşama olumlu bakabilen bireyler yetiştirmenin çabası içinde olmalıdırlar.

Birey gelişiminde, televizyon ya da internetin olumlu yönlerinin olduğu kuşkusuzdur, ancak olumlu yönlerinin yanında bu teknolojik araçlara yönelik bağımlılık, gençlerde toplumsal normlardan sapma, pornografik yayınlara ulaşma vb. olumsuzluklara da yol açmaktadır. Bu yüzden çocukları ve gençleri internet ya da televizyonun olumsuz etkilerinden koruma görevi aileye düşmektedir. Dolayısıyla aileler, çocuklarını iletişim araçlarının olumsuz etkilerinden koruyabilmek için küçük yaşlardan itibaren internet kullanmalarını ve televizyon izlemelerini kontrol altına almalıdırlar.

Yukarıda değinilen hususlara ek olarak iki konuya daha değinmek yerinde olacaktır bunlar; yaşanan yerleşim yeri ve toplumun ahlaki-dini yapısı ile ekonomik gelişmişlik düzeyidir.

Yaşanılan yerleşim yerinin büyüklüğü ya da küçüklüğü (şehir merkezi, kasaba ya da köy olması), yoksul ya da zengin bir semt oluşu orada yaşayan insanların birbirleriyle kuracakları toplumsal ilişkilerin niteliğini de belirlemektedir. Yani yaşanan mekân kendine özgü sosyo-kültürel özelliklerle örülmüş bir toplumsallaşma şeklini de beraberinde getirmektedir. Bu açıdan çocukluk ya da gençlik yıllarında (yaşanılan yerleşim yerine özgü olarak) diğer insanlarla kurulan ilişkiler, zamanla bireyin tutum, düşünce ve davranışlarını da etkilemektedir. Genç, toplumsallaşma sürecinde sahip olduğu bu kişilik özellikleriyle, gerek kendi yerleşim biriminde, gerekse de farklı bir yerleşim birimine gidip herhangi bir nedenden dolayı (örneğin eğitim için) diğer insanlarla etkileşime girdiğinde, bir takım uyum sorunlarıyla karşılaşacaktır. Bu sorunlara ise ancak eğitim aracılığıyla bir çözüm bulunulabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Toplumun gelenekleri, ahlâkı, dini ve ekonomideki (teknik ve sanayi) gelişmişlik düzeyi de gençlerin toplumsal uyumları üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü gençler, hem eğitim süreci hem de televizyon ve internet gibi teknolojik araçlar sayesinde tanıştıkları modern değerlerle, aile ve toplumsal çevrelerinden aldıkları geleneksel değerler arasında bir çatışma yaşayabilirler. Bu iki farklı anlayışın onların kişiliğinde bir araya gelmesi ise duygu, düşünce ve davranışlarında bir tutarsızlık yaşamalarına yol açacaktır. Bu açıdan anne-baba, öğretmen ve diğer yetişkinlerin onlara karşı hoşgörülü ve bilgilendirici bir tutum içerisinde olmaları yararlı bir tutum olacaktır.

Sonuç olarak, insanın yaşam döngüsünde ortaya çıkan ergenlik dönemi, farklı toplum ve kültürlerde farklı deneyimler ve yaşanmışlıklar getirmektedir. Dolayısıyla bu süreç, kimileri için fazla sorun oluşturmazken, kimilerinde ise baş edilmesi gereken sorunların olduğu bir dönem olarak kendini göstermektedir. Bu çerçevede aile yapısı, anne-baba-çocuk ilişkileri, arkadaş ve okul çevresi, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve televizyon ve internet gibi etkenlerden biri ya da birkaçının, farklı toplumların farklı sosyo-kültürel çevrelerinde gençler üzerinde fizyolojik, psikolojik ve toplumsal açılardan bir takım uyum ve davranış bozukluklarına neden olduğu bir gerçektir. Bu noktada yapılması gereken şey, öncelikle devletin üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesi ve buna bağlı olarak aile ve kurumlar arasında gerekli işbirliğinin artırılması olmalıdır.

Abstract: One of the significant periods of man's life, adolescence is also an era during which a young person may be faced with various problems. In addition to social problems encountered within family, school and friend circles, the already existing biological and psychological changes make adolescence a trouble period. It is necessary for these problems to be solved with the help of family and society in a manner that will do almost no harm to the young person in order that a society of healthy relations may be formed and that adolescence problems may be limited to this very period. It is aimed in this study to determine the factors affecting social adjustment of the young and offer possible solutions.

Key Words: Adolescence, Adjustment, Maladjusted, Family, Education

Kaynakça

- Adasal, Rasim, **Modern Normal ve Medikal Psikoloji**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, Ankara, 1973.
- Adams, James F., **Ergenliği Anlamak**, (Y.H.: Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- Akyüz, Hüseyin, **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- ....., "Özleştiren Eğitim ve Öğretim Paradigması", **Prof.Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan**, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Önder Matbaacılık, Sivas, 2000.
- Arslantürk, Zeki – Amman, Tayfun, **Sosyoloji**, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ausubel, David P., **Theory and Problems of Adolescent Development**, Grune & Stratton, Inc., New York, 1954.
- Baron, Robert A. - BYRNE, Donn, **Exploring Social Psychology**, Allyn and Bacon Inc., Boston, 1979.
- Başaran, İ. Ethem, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994.
- Binbaşoğlu, Cavit, **Eğitim Psikolojisi**, Kadioğlu Matbaası, 7. Basım, Ankara, 1990.
- Bottomore, Tom – Nisbet, Robert, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, (Y.H.: Mete Tunçay- Aydın Uğur), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

- Cole, Luella – Morgan, John J.B., **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev.: Belkıs Halim Vassaf, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.
- Cole, Luella, **Psychology of Adolescence**, Rinehart & Company Inc., New York, 1950.
- Corman, Louis, **Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi**, (Çev: H.Portakal), Cem Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1996.
- Dewey, John, **Demokrasi ve Eğitim**, (Çev: M. Salih Otaran), Başarı Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1996.
- Engle, T. L., **Psychology**, Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1957.
- Gander, Mary J., - Gardiner, Harry W., **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, Çev.: A. Dönmez – N. Çelen – B. Onur, İmge Kitabevi, Basım, Ankara, 2001.
- Geçtan, Engin, **Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 46, Ankara, 1974.
- ....., **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 1994.
- Giddens, Anthony, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.
- Hortaçsu, Nuran, **İnsan İlişkileri**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- Koenig, Samuel, **Sosyoloji**, Çev.: S. Sucu- O. Aykaç, Ütopya Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Köknel, Özcan, **İnsanı Anlamak**, Altın Kitaplar Yayınevi, 6. Basım, İstanbul, 1997.
- ....., **Türk Toplumunda Bugünün Gençliği**, Bozak Matbaası, İstanbul, 1970.
- ....., **Zorlanan İnsan**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Kulaksızoğlu, Adnan, **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 2000.
- Lindgren, Henry C. - Byrne, Donn, **Psychology: Human Behavior**, John Wiley & Sons, Inc., New York, 1961.
- Onur, Bekir, **Gelişim Psikolojisi**, İmge Kitabevi, 3. Basım, Ankara, 1995.
- Orvin, George H., **Ergenlik**, Çev.: A. Güran, HYB Yayıncılık, Ankara, 1997.
- Sayın, Önal, **Aile Sosyolojisi**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1990.
- Tezcan, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Zirve Ofset, 8. Basım, Ankara, 1992.
- Tozlu, Necmettin, **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1989.
- Turam, Emir, "TV'deki Şiddetin Çocuklara Etkileri Üzerine Farklı Bir Bakış", **Cogito**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 6-7, İstanbul, 1996.
- Varış, Fatma, **Eğitim Bilimine Giriş**, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.
- Yavuzer, Haluk, **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, 16. Basım, İstanbul, 1998.
- ....., **Çocuk ve Suç**, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 1996.
- Yörükoğlu, Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayıncılık, 19. Basım, İstanbul, 1994.
- ....., **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Aydın Kitabevi, Ankara, 1984.
- ....., **Gençlik Çağı**, Özgür Yayıncılık, 7. Basım, İstanbul, 1990.